
UDK 821.163.6.09"17/18":82(091)

Aleksander Bjelčevič

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

STAREJŠA SLOVENSKA KNJIŽEVNOST V LITERARNI VEDI PO LETU 1990

Pregled novosti je zgrajen po dobah in pisateljih. Zaradi novih odkritij se začne s katoliško književnostjo 17. in 18. stoletja, ki prinaša povsem novo podobo književnosti pred razsvetljenstvom, za katero smo večinoma mislili, da skoraj ne obstaja. Zvrstno obsega širok spekter verske književnosti, npr. pasijone (osapski), teološko-meditativne knjige (Skalarjev rokopis, Bukve svete Gertrudis), Jezusovo življenje, življenje svetnikov, pridige, križeve pote, pesmarice, prerokovanja in mnoge drobne forme. Sledi protestantizem in na koncu posvetna književnost do Prešerna. Veliko razprav je bilo socioloških, zgodovinopisnih, teoloških. Podrobno se posvečam samo posameznim raziskavam, pregledne raziskave, diplome, magistrske in doktorate pa izpuščam.

Ključne besede: verska književnost, 16. stoletje, 17. stoletje, 18. stoletje, rokopisi

1 Katoliško 17. in 18. stoletje

1.1 Neznani rokopisi slovenskega slovstva

Največji dosežek v raziskovanju starejše književnosti zadnjih desetletij so **Neznani rokopisi slovenskega slovstva** v okviru projekta Matije Ogrina pri ZRC SAZU. Obsega seznam 176 rokopisov in opis 107 rokopisov 17. in 18. stoletja, 7011 strani so že skenirali. Med rokopisi so doslej nepoznani teksti, npr. 700 strani dolg Poljanski rokopis, pasijon iz Ospa, meditacija o štirih poslednjih stvareh Smrt, sodpa, peku, nebesku kraljestvu idr. To in iz projekta izhajajoče razprave niso le nova posamična odkritja, ampak novo poglavje slovenske literarne zgodovine. V širši zavesti je čas med protestantizmom in *Pisanicami* napol mrtva doba z izjemami kot Svetokriški, Rogerij in Škofjeloški pasijon. Če za mero vzamemo Matičino *Zgodovino slovenskega slovstva*, je slovenski književnosti pred *Pisanicami* namenjeno 185 strani, od tega »katoliški obnovi« 28. Projekt pokaže, da je narobe, če obseg književnosti teh stoletij sodimo le na podlagi tiskov in iz tega sklepamo o »zastoju«. OGRIN (2011b: 385) kot značilno citira Ruplovo sodbo iz Matičine *Zgodovine*: »Ob številnih tiskih 18. stoletja nimajo rokopisi na splošno tolikega pomena kakor v starejših, slovstveno nerodovinskih časih«. Za koga nimajo pomena – za nas danes? Za takratno publiko ga vsekakor imajo, in to je ključno, ker je čas pred obveznim šolstvom čas ustne kulture (pesmi se pojejo, pridige govorijo, pasijoni igrajo) in rokopisne kulture, ki je imela drugačno

»predstavo o tem, kaj pomeni neko delo objaviti. Tudi v slovenskem baroku so si namreč rokopise izposojali, besedila v teh rokopisih pa so bralci razumeli in sprejemali kot izgotovljena dela. [...] Rokopisi pa odstrejo to dobo – rekli bi lahko – v pravi podobi: pokažejo na pestrost, pa tudi obsežnost in številčnost besedil, ki so tedaj nastajala, vendar se pozneje,

ko se je spremenila naša predstava o tem, kaj je izgotovljeno slovstveno delo in kakšno naj bo, niso več ohranila v kulturnem spominu.« (OGRIN, JAVORŠEK, ERJAVEC 2011: 338)

Rokopise je bilo treba najprej najti v javnih in zasebnih arhivih in vedeti, kje sploh iskati; sledi ugotavljanje, »[K]akšno besedilo je pred nami, kakšne vsebine in zvrsti je? Kdo je njegov avtor? Je besedilo »izvirno«, prevedeno, predelano? Kdaj je nastalo in kje?« Za to so nujne stroke kot arhivistika, historična bibliografija, kodikologija (za datacijo je včasih treba analizirati papir in vodna znamenja), paleografija in še klasične metode (primerjalne) literarne vede. Cilji, metode, ugotovitve ipd. so napisani na spletni strani, med splošne ugotovitve sodi,

»da glavnina besedil te dobe izhaja iz katoliškega verskega izročila, se ob tem opira na Sveto pismo in žitja svetnikov, vendar obilno zajema tudi iz ne-institucionalnih, psevdokanoničnih, apokrifnih, ljudskoslovstvenih virov; pri tem se od čistih kanoničnih besedil to slovstvo na razne načine oddaljuje v smer literarizacije, pripovedi, simbola in estetskega, kar pa ne zmanjšuje religiozne razsežnosti tega slovstva, marveč daje religiozni razsežnosti globljo prepričljivost in pristnost«. (Neznani rokopisi slovenskega slovstva, splet.)

Glavni interpret tega korpusa slovenske literature je Matija Ogrin (ki je ob tem veliko pisal tudi o načelih znanstvenih e-izdaj).¹ Pokazal je na splošne lapsuse literarne zgodovine: kapucinskim pridigam Svetokriškega in Rogerija je rekla, da so frančiškanske, hkrati pa ni evidentirala niti ene frančiškanske pridige (Ogrin 2011c). Na prvi pogled nič takega, če ne bi na tej podlagi izdelali napačne tipologije dveh vrst pridig: frančiškanske vs. jezuitske (Basar). Ker so frančiškani razvili bogato mrežo teoloških šol (na ravni redovne province so imeli triletni teološki študij, na ravni celega reda pa sedemletnega in takšno sedemletno šolo so imeli v Ljubljani že od 1593) in ker imajo frančiškani (kot kapucini) poudarjeno pastoralno poslanstvo, bi bilo nemogoče, da se ne bi ohranila nobena slovenska pridiga. Tiskov doslej resda ne poznamo, rokopisi pa se sproti najdevajo.

Ogrin je najprej raziskal frančiškanske pridige Antona **Brešana** (1638–1708), Evgena **Lauerja** (1722–1771) in Adavkta **Nikla** (1740–1788) (Ogrin 2009, 2011c). Stari viri iz 1808 navajajo šest Brešanovih tiskanih knjig (!) slovenskih pridig plus 15 rokopisov, mdr. *Biblio Pauperum* in pridigarški priročnik: »Če bi bil ta opus ohranjen, bi bil naravnost impozanten.« (OGRIN 211c: 232) Žal so zaenkrat našli le tri slovenske pridige in večje latinsko delo *Vita Christi*. Ogrin pridige natančno analizira. Povzemam analizo prve pridige, in sicer za praznik Treh kraljev: pridiga je klasično tridelna, tridelen je tudi uvod, kjer s citatom iz evangelija (Trije kralji »se bodo po drugi poti v svojo deželo povrnili«) Brešan najprej napove temo, ki jo nato v uvodu trikrat razloži. Najprej filozofsko, nato čutno nazorno, na koncu je eksegeza alegoričnega (simbolnega) pomena odlomka. Filozofski del: Brešan razpravlja o Božji dobroti kot nujni lastnosti Boga in s tem implicira ključni filozofski problem, namreč koncept Boga: če Bog ni dobri Bog, potem ni Bog, oz. če temu bitju umanjka ena od klasično mu pripisovanih lastnosti, imamo opraviti z drugim bitjem. Sledi Brešanova

¹ Ogrin se ne ukvarja z neplodnimi spekulacijami, ali nekaj spada v barok ali kam drugam; definicije literarnih obdobj so namreč nejasne in nesoglasne, zato je večina trditev »X je barok« nerazumljiva in nepreverljiva.

alegorična interpretacija: prihod kraljev k Herodu je simbol človeškega padca v greh, njihov sklep, da Herodu ne poročajo o Jezusovem rojstvu, ampak se domov vrnejo po drugi poti, pa simbol človekove poti iz greha. Ogrin drugi, osrednji del pridige s tremi eksempli analizira stilistično in prikaže Brešanovo retorično večino (in ustaljenost knjižne norme). Tretji del pridige ni ohranjen.

O ostalih Ogrinovih razpravah na kratko. Leta 2009 odkriti opus kapucina **Ferdinanda Ljubljanskega** (ok. 1684–1740) trenutno obsega 58 rokopisnih pridig na 500 straneh, vezanih v knjigo, pridiganih v Loki, Kranju, Ljubljani, Trstu; Ferdinandova roka pa se pozna tudi v Škofjeloškem pasijonu. Da je napisal še več in da so stvari krožile in se sposojale, kaže neka pridiga, odkrita v Novem mestu, kjer ni delal. *Bukve Svete Gertrudis* (Ogrin 2011b) iz 1745 so 450 strani obsežen rokopis duhovnih razodetij svete Gertrude, pesmi, molitev, litanij idr. Gre za priredbo nemških besedil (Gertrudenbücher), nastalih na podlagi videnj nemške mistikinje Gertrude iz 13. stoletja. Za Ogrina je ena največjih najdb 700 strani debel *Poljanski rokopis* iz 1799; to je t. i. asketična literatura o Jezusovem življenju, vita Christi, ki poleg opisa Jezusovega življenja vsebuje še teološke komentarje in poročila o mističnih videnjih nekaterih svetnikov, torej miks teologije in legende. To je »prvi in edini znani primer te specifične zvrsti v slovenščini«. Eden od prevodnih virov bi lahko bil znani Das Grosse Leben Jesu Martina Cochemskega iz 17. stoletja. Še pomembneje je, da je ta rokopis verjetno prepis 900 strani obširnega, pol stoletja starejšega, žal le delno ohranjenega rokopisa (OGRIN 2011b: 395). *Dober legent teh svetnikov* (Ogrin 2011č) je koroški rokopis iz 18. stoletja, s 1032 stranmi najobsežnejše delo 18. stoletja, prevod polovice Legenden der Heiligen Martina Cochemskega iz 1705. Gre za hagiografijo, najprihljubljenejše branje »ljudstva« oz. za ljudstvo. Prihaja iz Jarnikove zapuščine in ga je Jakob Sket v Kresu opisal že 1886. Ogrin se posveti zvrstnim vprašanjem oz. razločevanju med pripovedjo, historio, legendo in mitom, namreč glede na stopnjo fikijskosti v zgodbah zgodovinsko izpričanih svetnikov.

Od Kopitarja naprej znani *Skalarjev rokopis* je kodeks štirih verskih besedil iz sredine 17. stoletja; z literarnega, kodikološkega in paleografskega stališča sta ga večkrat raziskovala Monika Deželak Trojar (npr. 2010) in Matija Ogrin (npr. 2010) ter ugotavljala avtorstvo, vire, zvrstnost, kompozicijo. Rokopis je 2011 doživel knjižno izdajo. Obsega tri knjige in en odlomek: meditativni spis *Shulla tiga premislhluuana in filozofska spekulacija Exemplar od suetiga Bonauentura* sta prevoda; *Vsakdanie spomishlane vernih karshanskich dushiz* je torzo in avtor neznan, *Vselai inu nikoli, to ie vezhnost* je morda Skalarjevo avtorsko delo. Trije teksti so bili najverjetneje pripravljeni za tisk v treh knjigah. *Shulla* je prevod nemškega teksta frančiškana Joannesa Wolfa, ki ga je Deželakova našla v knjižnici na Dunaju in v Göttingenu in opravila primerjavo. Za *Exemplar* ugotavlja, da ni prevod Bonaventurovega *Brevilokvija*, ampak najbrž neke nemške knjige *Breuilokquium St. Bonaventurae: Das ist ein Exemplarun Vorbild des Menschlichen Lebens* iz 1608, ki jo je našla v Berlinu, ki pa kljub naslovu sploh ni Brevilokvij: kaj je Nemeč prevajal, ostaja odprto, še najbolj je podoben Bonaventurovem Solilokviju. Naslednja dva teksta sta v slovensko slovstvo prinesla novo literarno zvrst, meditativno prozo (»vrsta literature, ki obravnava zlasti moralna vprašanja in jo zaznamuje meditativen pristop k duhovnim, tudi mističnim temam«, Ogrin 2010: 130). Odlomek *Vsakdanie spomishlane* prinaša novo

temo, premišljevanje o dostojanstvu človekove narave, ki je »utemeljena v združitvi božje in človeške narave v Kristusu« (OGRIN 2010: 145); tu ni več srednjeveškega zaničevanja sveta in človeka, contemptus mundi. Vselaj inu nikoli je prvi slovenski tekst o misteriju pekla in pogubljenja, ki pekel prikazuje z mnogimi živimi, nazornimi slikami, prvi slovenski primer asketične literature (onstranska videnja, sporočila mrtvih). Ogrin predstavi kompozicijo knjige in pregled citiranih avtorjev, ki kažejo Skalarjevo široko teološko obzorje.

Teksti, ki s projektom Neznani rokopisi prihajajo med nas, kljub rokopisnosti niso zasebna besedila »brez javnega življenja in družbenega učinkovanja« (Ogrin 2011b): pridigarji so krožili po vsem slovenskem ozemlju vključno s Trstom, pridigali so v nabito polnih cerkvah (nepismeni ljudje druge duhovne in intelektualne hrane niso imeli), meditativni teksti so se med člani bratovščin (verska združenja laikov) spsojali (saj so na vogalih od rabe čisto črni), pasijoni uprizarjali. Projekt ni zaključen, obžalovati pa je, da je zaradi Jožefove ukinitve jezuitov propadlo skoraj vse njihovo slovensko slovstvo.

1.2 Škofjeloški pasijon

Najpomembnejša dosežka sta prenos *Pasijona* v e-medij in nova odkritja o datumu nastanka (glavni delavec na projektu je bil Matija Ogrin). Pasijon se nahaja na spletni strani Elektronske in znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva v obliki, ki ustreza standardom e-znanstvenih izdaj: sken, diplomatični in kritični prepis s prevodom neslovenskih besedil plus hkratni prikaz vsega trojega. Spremne študije obsegajo kodikološki in paleografski opis ter detektivsko zgodbo o razkrivanju datuma zapisa, datuma začetka uprizarjanja in nadaljnjih uprizoritev. Ogrin (2008) zavrne tri uveljavljene teze: da je bil napisan in prvič uprizorjen 1721 (dokazuje, da je bil napisan po 1725, igra pa uprizarjana od 1713 naprej), da se je uprizarjal neredno (1721, 1727, 1728, 1734); da je slovenski pasijon izjema ob nemških. Argumenti proti 1721: če bi besedilo nastalo in se začelo uprizarjati 1721, bi sledeče izjave ne imele smisla: »ohranjevalka te procesije ... bratovščina«, »blagajnik je bil tokrat«, »konja je doslej vselej dal g. pl. Kosem«, »grob nosi 14 mož, ki so že zmeraj bili meščani«. Dalje, folij 2r z letnico 1721 je na drugačnem papirju, drugačno pisavo² in ni istočasen z glavnim besedilom; na njem piše, da je kapitelj dal dovoljenje 23. maja 1721, medtem ko je bil velikonočni petek že 11. marca 1721 (maj 1721 najbrž pomeni novo pravno ureditev uprizarjanja); kot provincial, ki daje dovoljenje za procesijo, je napisan Krištof iz Gradca (1713–1722), v glavnem tekstu pa je kot provincial naveden Gotthard (1725–1727). Iz tega sledi, da je glavno besedilo napisano po 1725, v kodeks zvezano 1730. Kdaj pa se je začel uprizarjati? Iz pisem, priloženih h kodeksu, se sklepa na leto 1713 – eden od argumentov je, da voditelj procesije v nekem pismu pravi, da prihaja do ljudskih uporov in da slišijo govorice o vojni. Najbrž gre za tolminski kmečki upor 1713, ki so ga hoteli razširiti tudi na loško gospostvo. Iz dejstev, da se kot pokrovitelj omenjajo različne bratovščine, da kodeks vsebuje sezname različ-

² Tri leta pozneje je ugotovil, da je avtor folija 2r Ferdinand Ljubljanski (Ogrin 2011b), za katerega sta z Deželak Trojarjevo domnevala, da je prevzel Loško procesijo po Romualdu.

nih scenskih prizorov itd. se sklepa, da je bila tradicija dolga in je zapis iz 1725 le fiksacija te tradicije. Povabilna pisma pa kažejo na vsakoletno uprizoritev in ne na občasno. Glede teze, da je Loški pasijon edini v slovenščini, sicer pa so bili nemški:³ folij 14, na katerem je nemško-slovenska pesem Slavo Kristusu skažimo, je starejši od glavnine besedila; lahko bi bil fragment drugega slovenskega pasijona. Tri leta pozneje je Ogrin (2011b) med pridigami Ferdinanda Ljubljanskega našel vstavljeni list, ki ima na robu napis »Christus gehet dem Garten zu, Vide 4te Vorstellung« –Ferdinand govori o pasijonskem prizoru, kjer gre Jezus na Oljsko goro; in ker druge sporočene verzije pasijonov⁴ tega prizora ne omenjajo, kaže, da je imel Ferdinand v roki neki pasijon, ki ga danes ne poznamo. – Tradicija pasijona torej sega vsaj v 1713, o. Romuald je pasijon prevzel 1715 in zapisal po 1725, za njim ga je prevzel Ferdinand Ljubljanski, uprizarjan je bil vsako leto in ni edini pasijon v slovenščini.

1.3 Svetokriški in drugi pridigarji

Ob faksimilu *Sacrum promptuariuma* je izšel *Zbornik o Janezu Svetokriškem*: Lojzka Bratuž piše o treh neznanih zbirkah goriških pridigarjev 18. stoletja, Josip Bratulič o navezavi Hrvata Štefana Zagrebca na Svetokriškega; Štefan Kožuh in Angel Kralj z arhivi dopolnita Lionelijevo biografijo (rojen zanesljivo 1647, pri Sv. Križu, študiral v Zagrebu in Celju, v sub/diakona posvečen v Zagrebu, ni pa znano, kdaj v duhovnika), Boštjan Turk pa nagovarja, naj Pohlinovo opombo v Biblioteci Carnioliae o Lionelijevem članstvu v Akademiji operozov jemljemo resno. – Marko JUVAN (2000) s stališča teorije medbesedilnosti pregleda nekaj glavnih tipov referiranja na druga besedila pri Svetokriškem, Rogeriju in Basarju, predvsem eksemple, aluzije na topos, citate sentenc, ki so med glavnimi orodji v pridigarski argumentaciji. Ob faksimilu **Rogerijevega** *Palmariuma* (2001) je izšla drobna knjiga študij, po ena literarna (Pogačnik), jezikovna (Orel) in teološka (Mlinar). **Basarja** najbrž ni delal nihče. Pridige Petra Pavla **Glavarja** je izdal Viktorijan Demšar pri Mohorjevi 1991, **Attemsove Slovenske pridige** pa Lojzka Bratuž v Trstu 1993.

1.4 Cerkvene pesmarice

Stroka ima menda v evidenci okrog 250 rokopisnih pesmaric (*Tinjska rokopisna pesmarica*, str. 7). V zadnjem času so bile natisnjene tri, *Martjanska*, *Tinjska* in *Loška*, vse tri so ob- ali čezmejne. Martjanska je stroki znana že dalj časa, drugi dve sta bili najdeni nedavno in opisani prvič. Nobena nima melodij, vse tri so služile liturgiji, Martjanska pa vsebuje tudi posvetne pesmi.

1.4.1 Knjižna izdaja *Martjanske pesmarice*, hranjene v Mariboru, ima 80 strani obširno spremno besedo Vilka Novaka z natančno razlago zgradbe, verskega značaja, starosti, virov, zapisovalcev, sorodnosti z drugimi, zlasti hrvaškimi pesmaricami,

³ Zbirka *Neznani rokopisi* pa ima od l. 2011 tudi slovenski pasijon iz Ospa, nastal med 1625 in 1675.

⁴ Spremnje študije e-pasijona imajo Preglednico podob (= prizorov), ki so popisane v takratnih seznamih uprizoritev kapucinskih pasijonov na Slovenskem.

grafijo in jezikom. Čas nastanka je 16.–17. stoletje. Vsebina 211 pesmi: prvi trije deli so liturgične pesmi, četrti so verske pesmi za šolski pouk, peti del je nekak tujek, saj vsebuje ljubezenske pesmi in eno zgodovinsko (o Zrinjskem in bitki pri Sigetu). Verski značaj: večji del pesmarice je zapisan med 1592 in 1672, ko so bili Martjanci luteranski. Pesmi so zapisali oz. prevajali oboji, katoličani in protestanti, tudi uporabljali so jih oboji, pri čemer je to prepletanje kompleksno: ena, večja plast liturgičnih pesmi je predreformacijska in ta je vzeta iz skupnega hrvaškega kajkavskega katoliškega repertoarja; druga, manjša plast so novejša protestantske pesmi. Lahko nas nekoliko zbegajo na videz nasprotujoče si Novakove trditve, npr. »MP je po svojem nastanku in rabi luteranskega značaja« (str. 14) napram trditvam, da je večina liturgičnih pesmi katoliška (22, 24, 26), kar pa pomeni, da je večina po izvoru katoliška, ampak po vsebini sprejemljiva tudi za protestante, ki so zapisali večino pesmi in jih uporabljali 80 let; po letu 1672 pa je pesmarica prišla v katoliške roke. Nacionalnost: zlasti starejši hrvaški zgodovinarji jo imajo za najstarejši dokument hrvaške kajkavske poezije, pesmi iz nje so stalnica v hrvaških antologijah, že 1942 so jo bili pripravljeni izdati v Zagrebu. Jezik pesmarice je kajkavščina s prekmurščino: katoliške župnije okoli Martjancev so do 1777 spadale pod zagrebško škofijo (Martjanci pod Győr), kjer je bil »pomozni liturgični« jezik molitev, pesmi in pridig hrvaščina.

1.4.2 Tinjsko rokopisno cerkveno **pesmarico** iz Rakol pri Tinjah na avstrijskem Koroškem smo v knjigi natisnili 2005. Prvi jo je transliterirano objavil Pavle Zdovc l. 2000 z natančno jezikoslovno spremno študijo. Nova izdaja pa prinaša še devet študij, nejezikoslovne so: moja o verzu in kitici, Štefan Ferenčak piše o virih pesmi, Engelbert Logar o melodijah, Marijan Smolik o vsebini. Pesmarica je zapisana ali prepisana 1839, vendar so besedila seveda starejša. Vsebuje 89 pesmi, ki si sledijo po koledarskem letu od adventa do praznika sv. Rešnjega telesa. Večinoma so (para) liturgične⁵, torej namenjene petju pri maši, vse pa ne. Viri Tinjske pesmarice so latinski in nemški, prevodi so lahko že zelo stari, npr. koroška varianta srednjeveške Kristus je od smrti vstov; konkretne vire in primerjave navaja Ferenčak. Notnih zapisov (»vižne črke«, kot piše Redeskini) ni: kadar so rokopisne pesmarice delo laikov, not niso zapisovali, ker so melodije znali na pamet. Logar je melodije suponiral na podlagi primerjav z drugimi pesmaricami, ki melodije imajo. Sam sem popisal verzni in kitični repertoar vseh pesmi, kar 62 tipov kitic, nadpovprečno za ljudske pesmarice, nekatere so tudi nadpovprečno kompleksne (toliko o trivialnosti ljudske književnosti).

1.4.3 Pravkar je bila natisnjena pred nekaj leti najdena *Loška cerkvena pesmarica* s 40 pesmimi brez melodij in z naslovom *Bukle sa zirkovne in boshie pesmi* iz Loč

⁵ Niso vse verske pesmi namenjene petju v cerkvi, npr. Stržinarjeve so namenjene verouku. Do 1970 je bila maša latinska in le latinske pesmi so bile liturgične v pravem pomenu in tudi točno predpisane; slovenske pa so se pele vzporedno z latinskimi, torej so v resnici paraliturgične in so se pele po izboru vernikov ali organista in niso predpisane. Tretjič, z jožefinskimi reformami bogoslužja po 1783 so prišle ljudske mašne pesmi, ki so bile sicer predpisane, vendar so se tudi te pele vzporedno z latinskimi liturgičnimi in ne namesto njih, kar kažejo imena »h Glorii, h CREDU, k Sanctusu« (PODSTENŠEK 2012: 160). Slovenske mašne pesmi so prevodi nemških (v Avstriji sta bili v rabi dve, *Wir werfen uns darnieder in Hier liegt vor deiner Majestät*), prvo sta prevedla Japelj na Kranjskem in Gutsman na Koroškem že 1784.

ob Baškem jezeru na avstrijskem koroškem, domnevno iz 1829, kot je datirana, a je pač nastajala dlje. Objavljen je kritični prepis in transkripcija, dodano je devet študij. Pesmarico je pisalo več rok dalj časa, podpisal se je »Wohinz, cerkovni pevc«, torej laik: gre za tip pesmarice, kjer so si pevci sami zapisovali pesmi, ki so jih v cerkvi peli. V nasprotju z Martjansko in Tinjsko tukajšnje pesmi niso urejene po zaporedju cerkvenih praznikov (vendar so praznične, tj. božične, velikonočne itd.), pevci najbrž niso imeli namena ustvariti neko urejeno pesmarico. PODSTENŠEK (2012: 164) ugotavlja, da gre za druge pesmi kot v primerljivih pesmaricah s konca 18. in začetka 19. stoletja. Laže kot vire je opazovati učinke Loške pesmarice: njene pesmi se nahajajo v poznejši Tinjski in Šmiklavški rokopisni pesmarici ter v Majarjevi in Bichlerjevi tiskani pesmarici. Engelbert Logar je tudi za te pesmi ugotavljal melodije.

1.4.4 Metrika cerkvenih in posvetnih pesmi do Prešerna. Drugih literarnih razprav o cerkvenih pesmih ni bilo dosti. O metriki in strofiki cerkvenih pesmi sem pisal jaz na nekaj mestih, najobširneje 2004, ožje, a natančneje 2002. Naredil sem verzno-kitični repertoar (tega se je doslej deloma lotil Janez Höfler v disertaciji 1975) glavne protestantske pesmarice Ta celi katekizmus, Kalobškega rokopisa, Steržinarjeve, Paglovčeve, Lavrenčičeve pesmarice, Sommaripe, Blejskih pesmi ter pesmi iz Evangelijev inu listov; Redeskinijeve pesmarice nisem končal. L. 1998 sem v Slavi objavil verzno-kitični repertoar vseh znanih **posvetnih pesmi do Pisanic**, pozneje repertoar Knobla, Volkmerja, Modrinjaka, Staniča, deloma Vodnika. Ta dva repertoarja sta pozneje služila Petru Svetini 2007 za ugotavljanje izvora Vodnikovih kitic in meni za izvor Jarnikovih ter Prešernovih kitic. Gre za to, da obstaja na tisoče vrst kitic, nekatere od njih so stare tudi 2000 let, mnoge posvetne pesmi od Prešerna naprej izvirajo iz cerkvenega repertoarja, tudi latinskega. Ta historiat in repertoar je zdaj vsaj delno popisan. Obstaja seveda še ogromno pesmaric, ki niso opisane, med njimi bo posebej zanimiva Martjanska, ker izhaja iz madžarskega repertoarja. Škulj (2001) je zbral napeve petih katoliških cerkvenih pesmaric 18. stoletja od Kastelca (1678) preko Stržinarja, Lavrenčiča, Redeskinija do Majarja 1846.

1.4.5 Andreja Šustra Drabosnjaka so v začetku 90-ih izdajali pri celovski Mohorjevi. Herta Lausegger (Drabosnjak 1992) je potencialno Drabosnjakove avtografe poslala na Center za kriminalistične preiskave in h grafologu Trstenjaku. Za kriminologe so pristna dela *Pastirska igra 1 in 2*, *Igra o izgubljenem sinu*, *Bukvice od Drabosnjaka*, *Molitvene bukvice*, *Bukvice od svetega križa*, Trstenjak je od teh izločil *Pastirsko igro 1*. Ostala Drabosnjakova dela (npr. *Marijin pasijon*) so kasnejši prepisi.

2 Reformacija oz. protestantizem

2.1 Primož Trubar

O Primožu Trubarju je nastalo na stotine razprav, diplom, doktoratov (štejem vse, jezikoslovne, teološke itd.), zlasti ob 500-letnici rojstva. Na drugi strani imamo o Krelju, po Cobissu, od 1990 do danes le sedem daljših razprav in diplom, npr. o Juriju

Juričiču pa tri. Dalmatin je vmes, nekaj čez petdeset, Vergerij pa okrog 20 razprav, polovica s konference. O Trubarju sta po 1990 nastala dva doktorata, oba jezikoslovna, o Dalmatinu eden, literarni. Monografijo o Trubarju je deloma na podlagi prejšnjih objav napisal Jonatan Vinkler 2011. Najbrž je najpomembnejše izdajanje Zbranih delih Primoža Trubarja; doslej 5 tiskanih in en elektronski zvezek, glavni urednik je Igor Grdina, pisec obsežnih spremnih besedil od III. do VI. pa Vinkler. Leta 2005 je začela izhajati »revija za vprašanja protestantizma« (ne le slovenskega in ne le luteranskega) *Stati inu obstatu*, po ena na leto. Mnogo in z veliko razgledanosti, primerjalnosti, sintetičnosti je o Trubarju in reformaciji pisal Igor Grdina. Kozma Ahačič (2007) je v monumentalni knjigi o protestantskem jezikoslovju obdelal marsikaj, kar seže na širše področje literarne vede: vloga branja in poslušanja, financiranje, prodaja, nakup knjig, prevajanje, retorika.

Več razpravljalcev (Kerešvan, Jezernik, Grdina, Vitorovič) je tematiziralo t. i. kulturne junake, ki so pomembni za formiranje narodne identitete. To so ljudje iz za narod prelomnih časov, Slovencem je reformacija dala Trubarja in romantika Prešerna (ki zaseda prazno mesto preporodnega pisatelja). Če njuno pomembnost merimo s številom simpozijev ob stoletnicah (na Prešernovo 200-letnico rojstva leta 2000 jih je bilo dvojje ali troje, na Trubarjevo 500-letnico rojstva leta 2008 pa okoli petnajst), je Trubar prva ikona slovenstva. To je postajal postopoma od Kopitarja naprej, odločilno pa od začetka 20. stoletja. mdr. skozi znamenite polemike ob 400-letnici rojstva. Pri tem je značilno, da je število ljudi, ki je prvo slovensko knjigo resnično prebralo, po mojem nekaj deset.⁶

Marko Kerševan je v 80-ih večkrat pripomnil, da so se s Trubarjem ukvarjali predvsem jezikoslovci in literarni zgodovinarji. Koliko pa reformacija danes zanima literarne zgodovinarje? Preštel sem članke v osmih⁷ jubilejnih zbornikih (vanje sem vključil vse tri, ki so jih uredili filologi, to so prvi trije na seznamu v opombi) in delež takih, ki se ukvarjajo z literarnimi temami. Od 196 člankov je okoli 22 literarnovednih, to je 11 %; ko sem odštel tri filološke zbornike, je odstotek zlezel proti 5 %. Delež jezikoslovnih člankov je mnogo večji, okrog 70 ali 36 %. Nekoliko drugače je v 80-ih okoli 400-letnice Trubarjeve smrti, v štirih zbornikih⁸ je literarnih razprav 13 od skupaj 74, kar je 17 %. Če pogledamo vsebino člankov, nima ZRC-jev simpozij Jeziki in identitete kljub temu, da so nastopili literarni zgodovinarji Bernik, Grdina, Kos, Ahačič in Vinkler, nobene tipično literarne teme. Literaturo najdemo zgolj v *Jeziki, identitete in pripadnosti* in v *Obdobjih 27*, ki sta ju organizirala mariborska in ljubljanska slovenistika. V *Prodornih mislih* se od sedmih literarnih zgodovinarj le štiri ukvarjajo z literarnimi vprašanji, namreč Blanka Bošnjak s tipologijo diskurzov pri Trubarju, Milena M. Blažič z ženskami pri njem, Ivana Latković z Jančarjevim Galjotom, Dejan Kos z medkulturnostjo, Barbara Pregelj že z biografiko, jaz in in

⁶ Ko so novinarji v Newtonovem rojstnem kraju spraševali mimoidoče, zakaj je Newton pomemben, je bil rezultat enako pičel.

⁷ *Prodorne in preroške misli, Trubarjeva številka SR 2008, Reformacija na Slovenskem* (Obdobja, 27), *Jeziki in identitete, Primož Trubar* (Rim, 2009), *Die Reformation in Mitteleuropa* (pregledni članki o reformaciji na Slovenskem, Hrvaškem, Slovaškem, Poljskem idr.), *Vera in hotenja, 450-letnica slovenske knjige*.

⁸ *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije, Slovenci v evropski reformaciji* (Filozofska fakulteta, 1986), *III. Trubarjev zbornik, Protestantismus bei der Slowenen*.

Alenka Jensterle Doležal pa celo s teologijo. V Obdobjih 27 je o književnosti 16 člankov od 51, od tega 5 o didaktiki in 5 o upodobitvah Trubarja v leposlovju; od preostalih je moj teoretski, eden folklorističen, dva o Skalarjevem rokopisu, eden o periodizaciji in ena gematrična primerjava Trubarja in Prešerna. – Kaj je raziskovalce zanimalo?

2.1.1 Trubarjevo življenje in doba sta bila tema na vsakem simpoziju. Zame je bilo novo sledeče: Boris GOLEC (2009) je pregledal auersperške urbarje, shranjene na Dunaju, in popravil oz. dopolnil Trubarjev »rojstni list«: nejasno bo ostalo, ali se je res rodil 1508 (ali 1507 ali 1509), ker krstnih knjig tedaj še ni bilo; krščen na Primusa ni nosil očetovega priimka, ki se je pisal Mullner oz. Malnar, pač mlinar, ampak vsaj od 1526 v Trstu že maminega Trobar oz. Trubar (podpisoval pa se je vedno Truber); ni se rodil na Raščici v Temkovem mlinu (današnja Trubarjeva domačija), ampak v Šklopovem mlinu pod Kukmako blizu Rašice. Silvano Cavazza (2007 in 2010) raziskuje italijanske arhivske vire (tržaške, goriške, rimske itd.), prikaže mednarodne reakcije na Trubarjevo bivanje na Goriškem, pot protestantskih knjig čez Goriško v Primorje, razkriva Bonomove, Vergerijeve in Trubarjeve zveze z nepravovernimi italijanskimi teologi. Francka Premk (1999) je razvozlala začetnico N. v podpisu N. V.T. na koncu spremne besede k Katekizmu 1555 v Francesco Negri Bassanese, ki je bil Vergerijev sodelavec. Neža Zajc (2011) ima zanimivo primerjavo Trubarja in v Moskvi živečega in preganjanega grškega pravoslavnega duhovnika Greka.

2.1.2 Slovenska identiteta in vloga jezika. Slovenska identiteta je bila tema simpozijev *Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa, Jeziki, identitete, pripadnosti in Vera in hotenja*. Kaj pomeni slovenskost, kaj imava skupnega jaz in pisec Brižinskih spomenikov (in najini neskončno različni skupnosti)? Kaj je skupnega vsem Slovencem in nobenemu Hrvat? Ali so Brižinski spomeniki sploh slovenski tekst, so takrat Slovenci obstajali, je njihov jezik slovenščina? Zakaj so slovenski oz. je slovenščina: ker so ga napisali Slovenci (ko še ni bilo nacionalnih zavesti, ampak deželne) ali zato, ker je ta jezik podoben (koliko podoben?) jeziku, ki ga je pozneje (kdaj pozneje?) govorila skupnost, ki si je rekla Slovenci? Kdo odloča, kaj šteje za podobnost – lingvist ali govorec? Je jeziku, ki so ga govorili pred nastankom knjižnega jezika, smiselno reči slovenščina? Kdaj se rodi nacija: v času Brižinskih spomenikov, s Trubarjevo generacijo in (zgolj) z izobraženci njegovega časa⁹ ali celo šele v 18. stoletju z narodnim preporodom?

Na ta vprašanja so na omenjenih simpozijih in drugod odgovarjali mdr. Grdina, Kerševan, Sašo Jerše, Janko Kos, Sabina Mihelj, Jakob Müller.¹⁰ Odgovora sta v

⁹ Glede izobraženstva in glede Kerševanovega stališča (KERŠEVAN 2006: 15), da si Trubar imena Slovenci ni izmislil, ampak so si ljudje že prej tako rekli: tudi v *Martjanski pesmarici* so imenovani Slovenci (kot različni od Hrvatov) v pesmi o bitki pri Sigetu (1566), pesem naj bi nastala že konec 16. stoletja: »Zrinski Nicolaus ... mi poide vu terden Sziget Grad sz Horvacskom Goszpodom, i z leipim seregom nyega szprevodisze Horvacska, Vogerszka Szlovenszka Goszpoda« (329).

¹⁰ Jakob Müller, Raba imena Slovenci v 16. stoletju (*Države, pokrajine, narodi, ljudstva in njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2003); prispevek na Škrabčevih dnevih 2 (2002).

osnovi dva: skupnost 16. stoletja se je dojemala za jezikovno skupnost, ne pa še za skupnost z isto preteklostjo in tradicijo; in nasprotno. Citiram sociologovo stališče: »'Skupna zgodovinska usoda' je bila zanje (pred 16. stoletjem; op. A. B.) skupna usoda dežel nemškega cesarstva tega območja (in/ali madžarske krone) in skupna usoda po jeziku in poreklu različnih prebivalcev Kranjske, Štajerske, Koroške, Goriške ... Šele z razvojem jezikovne (samo)zavesti/identitete in ideologije se je »pokazala« posebna »skupna usoda« »Slovencev« ..., različna od usode nemško [...] govorečih prebivalcev« (Kerševan v zborniku *Jeziki, identitete, pripadnosti*, 86–88); »še le z institucionalno uporabo [...] standardiziranega jezika (kot knjižnega jezika) se obstoječe jezikovne sorodnosti in razlike uveljavijo in legitimirajo kot okvir povezovalna navznoter in hkrati razmejevanja navzven« (KERŠEVAN 2006: 19). Torej šele s knjižnim jezikom v 16. stoletju oz. že takrat. Podobno Grdina v članku *Slovinci v Enciklopediji Slovenije*. Ob tem pa »jezikovno in književno delo protestantov 16. stoletja gotovo ni imelo nacionalnih ciljev, se pravi ciljev prepoznavanja in povezovanja ljudi s sorodnim jezikom s pomočjo knjižnega jezika. Osnovni namen je bil verski.« (Kerševan v *Jeziki, identitete, pripadnosti*, 83). Glede jezika hočem omeniti še Kerševanovo (2008) zavračanje redukcionizma, da je bila slovenščina protestantom le orodje za širjenje prave vere. Ne, šlo jim je za širjenje Božje besede (Biblija so besede Boga) in »hkrati je Božja beseda v še enem jeziku pomenila pomnožitev Božje slave in posvečenje tega jezika«, zato so slovenske knjige podpirali tudi Nemci.

2.1.3 Teologija je tista, ki k protestantizmu pristopa na najbolj primeren način, ker je protestantizem v izhodišču teološko gibanje. Slovenski teologi se z njihovo teologijo sistematično po temeljnih teoloških disciplinah ukvarjajo od 80-ih let (prej npr. Oražem, Rajhman) v *Bogoslovnem vestniku* in leta 2008 na simpoziju v Rimu (*Primož Trubar*, 2009): Trubarjevo pojmovanje Boga stvarnika, njegova ekleziologija, kristologija, mariologija, eshatologija, nauk o opravičenju, zakramenti, duhovništvo, odnos do papeža, do ljudskih pobožnosti, pravoslavja in islama, načela prevajanja Biblije (Maksimiljan Matjaž, France Rozman in Marijan Peklaj). Muzikolog Jurij Snoj (2010) je po Lutrovi *Deutsche Messe* in Trubarjevi *Cerkovni ordningi* rekonstruiral zgradbo protestantskega bogoslužja in skušal dognati, kje in kdaj so se pele pesmi iz Dalmatinove pesmarice 1584. Na področje teologije, npr. o Trubarjevi navezavi na kalvinizem ali zavrnitev švenkfeldijanstva (prekrščevalstva) smo večkrat zašli (literarni) zgodovinarji Grdina, Vinkler in Bjelčevič.

O glavnih Trubarjevih teoloških knjigah *Ordningi* in *Artikuli* skoraj ni samostojnih razprav, o *Ordningi* zgodovinarica Lilijana Golec (zbornik *Vera in hotenja*) in muzikolog Snoj, o *Artikuli* nič in če sodim po Cobissu, tudi Ena dolga predgovor in Katekizem z dvema izlagama nista bili predmet študij.

2.1.4 Z metriko sva se ukvarjala Svetina (1997) in Bjelčevič (1999). Zanj je sicer veljalo, da je silabična (naglas ni ritmotvoren), bila pa so tudi nasprotna mnenja (Pogačnik, Grdina). Svetina jo je prvi raziskal ustrezno, namreč kako pogosto se ujemata besedni naglas in melodijski poudarek. Zgolj 60-odstotno ujemanje je ovrglo ugibanje o silabotoničnosti (odstotek pa je višji v pesmih, ki so jih protestanti vzeli iz ljudske tradicije).

2.1.5 Literarno posredovanje (tiskarne, knjižnice ipd.). Mihael Glavan (2005) je opisal eksemplar Dalmatinove Biblije, ki jo je Dalmatin sam podaril gimnaziji v Pforti na Saškem, kjer sta se šolala Bohorič ml. in Znojilšek. Smolik je v zborniku *Primož Trubar* 2009 pregledal Trubarjeve prvotiske v slovenskih in tujih knjižnicah, Mihael Kuzmič (2001) pa izdaje in uporabo Trubarjevega *Katekizma* 1550 18.–20. stoletja pri ogrskih Slovencih in med evangeličanskimi izseljenci.

2.1.6 Recepcija. Polemika ob Trubarjevi 400-letnici je zanimala Grdino, Grando, Jezernika, najobširneje Nenad Vitorovič (2006): osrednje vprašanje je bilo pomen Trubarja za Slovence in takrat se je podoba Trubarja kot duhovnika in teologa umaknila podobi tvorca knjižne slovenščine in »očeta naroda«. O literarnih upodobitvah (Aškerc, Cankar, Jančar, Javoršek, Jurčič, Koder, Tavčar, Pregelj, Rožanc) je govor v Obdobjih 27 in v Hladnikovem *Slovenskem zgodovinske romanu*. V zborniku *Protestantizem, slovenska identiteta ...* je pregled ulic, parkov, šol, društev, spomenikov itd., posvečenih slovenskim protestantom, naredila Sonja Žagar.

2.1.7 Didaktike je bilo precej, v ospredju je bilo vprašanje medkulturnosti oz. ne/podomačenja, približevanja, aktualiziranja kulturno daljne reformacije; mnenja so različna (Ahačič (2008), Krakar Vogel (2008), Alenka Žbogar in Milena M. Blažič v Obdobjih 27. Blažič se je na več mestih posvetila podobi ženske, družine in otroka pri Trubarju.

2.2 Ostali protestanti. Čeprav **Kreljeva Postila** kar kliče po raziskavi interpretativnih postopkov, značilnih za starejšo teologijo, so o njem pisali le jezikoslovci. Iz **Dalmatina** je l. 2012 na koprski slovenistiki doktoriral zgodovinar Lucijan Adam (obdelal je okoliščine, vplive, vire, vsebino). Pisma slovenskih protestantov v originalu in prevodu je objavil Jože Rajhman. **Vergerij ml.** kot cerkveni pogajalec in latinsko pišoči teolog ni ravno predmet literarnih raziskav, na konferenci 1998 (Peter Pavel Vergerij ml., polemični mislec v Evropi 16. stoletja) so pisali o njegovem vplivu na Trubarja (Francka Premk), o Vergeriju v slovenski znanosti (Jože Pogačnik) in o njegovem korpusu v knjižnicah (Mihael Glavan).

2.3 Izdajo vseh protestantskih napevov sta naredila Ivan Florjanc in Edo Škulj (2008): protestanti so svoje pesmi peli, kakor je pač znala posamezna verska skupnost, Florjanc pa je tu napravil štiriglasno harmonizacijo za prave zборе. Protestant-sko glasbo lahko poslušamo na antologiji na 16 zgoščenkah *Musica noster amor: Glasbena umetnost Slovenije od začetkov do danes*.

3 Starejše slovstvo na dLib-u in Wikipediji. Najti je marsikaj, npr. Klombnerjeve *Ene duhoune peisni* 1563, Tulščakove *Krščanske leipe molitve* 1579, več Schönlebnovih nemških pridig in latinskih razprav (npr. *Horae subsecivae dominicales*),¹¹ Basar, Severjev *Réd zvelicsánsztva*, Kuzmičev *Nouvi zákon* 1771, *Kolomonov žegen*. Za Wikipedijo študentje slovenistike pišejo gesla o piscih in delih, doslej

¹¹ Knjigo prodajajo v antikvariatu ZVAB.com za 380 evrov; tam je tudi Vlačičeva *De mystica sacramentalique seu externa praesentia*, 1574.

mdr. Brižinski spomeniki, Stiški rokopis, Dalmatinov Ta celi catehismus, Kreljeva Otročja Biblija, Sommaripa, Svetokriški, Rogerij, Kalobški rokopis, Paglovec, Stržinar, Drabosnjak, Volkmer, Jarnik. Elektronsko izdajo je doživel legendarni doktorat Marijana Smolika 1963 (2010).

4 Posvetna književnost

Jurij Japelj. Janez Močnik je v *Japljevem zborniku* popravil datacijo uglasbitve že omenjene mašne pesmi Hier liegt vor deiner Majestät, ki jo je uglasbil Michael Haydn. Japelj je prevod pesmi objavil 1791 v knjigi *Visha sveto masho slishati*, zraven je partitura, ki ustreza Haydnu. Za Haydno uglasbitev velja, kot navaja Močnik, da je nastala 1795. Japljev prevod pa je izšel 1791 – s tem se datacija Haydna lahko pomakne nazaj. Navernik primerja Japljeve posvetne erotične pesmi s pridigami na podobno tematiko. Če v pesmih zunajzakonsko erotiko in prešuštvo obravnava duhovito in svetuje toleranco, pa v pridigah prešuštvo obsodi; še zanimivejša so njegova svarila, da poroke zaradi denarja ali prenagljene strasti vodijo v zakonski pekel, ki ga Japelj natančno, obširno in prizadeto opiše, zlasti se spravi na slabe može. Svetina je 2002 objavil rokopisne prevode štirih Hagedornovih pesmi in ene Popove, Smolej 1999 pa rokopisni prevod Racinove verske pesmi *Cantique sur le bonheur des justes* ... (Pejsen od srezhe tih isvolenih) – zanimivo, da je janzenistično takorekoč here tično tezo (kalvinistično), da bodo odrešeni le izvoljeni, Japelj omilil: frazo »tvoji izbranci« je prevedel v »tvoji ljubi«.

Anton T. Linhart. Posebnost zadnjih let je posvečanje prvi, edini izvirni, a nemško pisani drami *Miss Yenny Love* (1780), npr. Luka Vidmar in Ivo Svetina v *A. T. Linhart: Jubilejna monografija*, Denis Poniž (2007), Mirko Jurak (2009) in Katja Mihurko Poniž (2012), njenim virom, zvrstnosti in recepciji. Najizvirnejše je odkritje Katje Mihurko Poniž, ki je na Dunaju, v Münchnu in Berlinu našla tri izvode *Miss Jenny Love*. Ti so zvezani z drugimi nemškimi in prevedenimi dramami; skozi njihov prikaz Mihurkova rekonstruira en kos recepcije Linharta. Na kratko: prvi dunajski izvod je vezan s štirimi veseloigrami; augsburški le z žaloigrami, ostali mešano, pretežno žaloigre, vmes je tudi otroška igra. Poizvedba, ali je bila Jenny uprizorjena v Münchnu, je bila negativna. Vidmar je znane ugotovitve o vplivih dveh Lessingovih in dveh Klingerjevih dram dopolnil z natančno primerjavo fabul, motivov, dogajališč, karakterizirajočih imen, značajev. Svetina in Poniž tematizirata razliko med tragedijo in žaloigro, Jurak podobnost, zlasti v figurativnem jeziku, s Shakespeareom. Dragan Božič (2010) je v dunajski knjižici našel dotlej neznani Linhartov portret.

Janez Damascen Dev. Milko Bizjak l. 2008 odkril partituro duhovnika Frančiška Jakoba Zupana za Devovo Opereto/Belin, ki je veljala za izgubljeno; partituro je našel pri Zupanovih zunajzakonskih potomcih.¹² Najdbo je opisal le na svoji spletni strani, odzivov muzikološke stroke nisem našel. Leta 1993 je posmrtno izšla kapitalna Koruzova disertacija o *Pisanicah*. Gre za komplet filološko-bibliografsko-zgodovinski opis *Pisanic* (torej opis celega literarnega sistema); njihove zvrstna narava (koledar, almanah), datiranje rokopisov za IV. zvezek, založništvo, mecenstvo, knji-

¹² Na Bizjaka me je opozorila študentka Miša Hernčič.

garstvo, analiza in interpretacija (ne v smislu naivne imanentne interpretacije) vsake pesmi posebej itd. To je empirična literarna vede par excellence. Za okus: navidez abstraktni Belin v trojici tekstov (Žalost in Veselje Krajskih Modric ter Opereta) je konkretna zgodovinska oseba, tačas iz Gorice prihajajoči novi deželni glavar Lamberg (odtod prošnja Modric, naj ga Lahinje vrnejo); Opereta ni alegorija rojstva poezije, ampak hvalnica Lambergu kot predsedniku kmetijske družbe, saj so nimfe (in ne muze) predstavnice poljedelstva, vinogradništva in sadjarstva. S podobno metodo, nadaljevanje t. i. pozitivistične paradigme (npr. Kidrič, Gspan, Koruza), se Deva in Linhart loteva Dović (2007) (zgodovinski kontekst, funkcija poezije, knjigotrška vprašanja ipd.), ki svojo knjigo izrecno uvršča v sistemsko in empirično paradigmo.

Žiga Zois. Ena redkih monografij o starejši književnosti je Vidmarjeva *Zoisova literarna republika*; načel je novo področje, stilistično raziskovanje korespondence. Obdelal je okrog 200 Zoisovih pisem in pisem Zoisu (zlasti Kopitarjevih), shranjenih v Arhivu RS, Narodnem muzeju, NUK-u:¹³ zgodovinske sloge pisem (antični, novolatinski, baročni plemiški, razsvetljenski) glede na naslavljanje, metaforiko, skrb, spoštljivost, hierarhijo odnosov med dopisovalci idr. Zoisovo in Kopitarjevo korespondenco obravnava tudi kot vir za opis preporodnega delovanja Zoisovega slovenskega krogain, posebej dragoceno, Kopitarjevega načrta povezati slovanske preporoditelje: češke, poljske, dalmatinske, zagrebške, srbske. Monografijo o Zoisu in italijanski kulturi je napisala Marija Kacin.

Knjiga Trubar, Hren, Valvazor, Dolničar (2009) v izvirnikih in v prevodu prinaša, kar so omenjeni napisali o književnosti na Kranjskem, predstavlja torej začetnike **literarne zgodovine**. Nekateri teksti so bili (delno) že prevedeni, nekateri so na novo, pri projektu pa je sodelovala večja skupina ljudi.

O **Valentinu Vodniku** je pregledno monografijo napisal Janko Kos 1990. Peter Svetina je 2007 naredil popoln Vodnikov metrični in kitični repertoar: Vodnik je uporabil kar 100 različnih vrst kitic, polovica so variante alpske poskočnice. Svetina je povzel vse ugotovitve o posvetni metriki pred Vodnikom, s tem pa je prikazal tudi zgodovinsko pot Vodnikove strofike. Blanka Bošnjak (2010) naratološko analizirala Vodnikovo edino pridigo in zgodbe iz *Velike pratike*, Božidar Jezernik (2007) je pokazal uporabo Ilirije oživljene za narodnoprebudne namene.

Posvetne pesmi **Leopolda Volkmerja** je monografsko obdelala Majda Potrata 1994. Volkmer, sicer prevajalec cerkvenih pesmi, je napisal 39 pesmi, objavil dve, v pripravi pa je imel zbirko Zmes za pevca, namenjeno »profesionalnim« ljudskim pevcem. Potrata po vzoru Koruzove monografije o *Pisanicah* vsako pesem interpretira po vplivih, vsebini in stilu. **Štefana Modrinjaka** omenjava Grdina (1999) in Bjelčevič (1998), **Valentina Staniča** sem verzološko obdelal jaz, **Knobla** so znova izdali študenti slovenistike v reviji *Slava*.

Urban Jarnik. Glavni prispevek k poznavanju Jarnikove poezije je Prunčeva študijska izdaja iz 1988 v treh knjigah: tekstnokritični izdaji v prvi knjigi (v slovenščini 2002 pod naslovom Urban Jarnik: *Pesmi in prevodi*) sledita dve knjigi konkordanc in analize besedišča. V zborniku Simpozija o Jarniku je Prunč opisal Jarnikov opus;

¹³ Faganel (1999) je pripravil popis Zoisovih rokopisov v Narodnem muzeju; 200 od teh enot je iz gotice že transkribiral Hubert Clemenz, ni pa še popisana vsa njegova korespondenca, Bonazza je 1997 npr. popisal tisto v Zagrebu.

okrog 150 pesmi, ohranjenih le 50, za življenja objavljenih 10. Vredno je ponoviti, da je Franz Schubert uglasbil nemški prevod pesmi Zvezdje. Sam sem popisal metričnokitični repertoar (30 vrst kitic v 56 pesmih) in zgodovinsko pot (do zgodnjega srednjega veka) kakih 15 vrst kitic, npr. romarske, hildebrandske, vagantske. Jarnikovo pesnitev Ostrevica nepremagana je s Prešernovim Krstom in Levičnikovo rokopisno Katoliško cerkvijo, najobsežnejšim slovenskim epom, primerjal Matjaž Zaplotnik 2005 (zanimivo, da ima Jarnik v Ostrevici, ki ji radi rečemo romanca, motiv oz. primerjavo gradu Ostrevica z neosvojljivo devico, kar je obrnjena primera iz španskih romanc, kjer je devica nepremagljiv grad). Zaključujem z Grdinovim (1999b) prikazom kontinuitete Dev – Jarnik – Modrinjak – Primic – Prešeren.

5 Sklep

Naj strnem vtise: največ je bilo napisano o Trubarju; o posvetnih klasikih se je pisalo relativno malo; zunaj obletničnih zbornikov je razprav občutno manj; novosti je statistično gledano malo; nabožne književnosti se lotevamo tehnično (ekdotika, verzologija), interpretacijo hranimo za posvetno; malo je nekoč klasičnega arhivskega dela (predvsem Ogrin, Deželak, Vidmar z ZRC SAZU), empirični obrat oz. pozitivistična tradicija torej nista množična, a najbrž pogostejša kot v raziskavah novejših književnosti.

VIRI IN LITERATURA

- Lucijan ADAM, 2012: *Življenje in del Jurija Dalmatina ter mesto njegovih del v slovenski književnosti 16. stoletja: Doktorska disertacija*. Koper: Lucija Adam.
- Kozma AHAČIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- , 2008: Kulturne razlike kot izhodišče za kvalitetnejšo ciljno obravnavo jezika in književnosti Trubarjevega časa. *Slovenščina med kulturami*. Ur. Miran Košuta. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 25–42.
- Anton Tomaž Linhart: *Jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*, 2005. Ljubljana: SGM.
- Aleksander BJELČEVIČ, 1998: Verz posvetnih pesmi do *Pisanic*. *Slava* 12/1. 74–103.
- , 2004: Kratki verz slovenskih pesmi od 15. do 18. stoletja. *Słowiańska metryka porównawcza VIII: Krótke rodzime rozmiary wierszowe*. Ur. Lucylla Pszczołowska, Dorota Urbańska. Varšava: Instytut badań literackich.
- Milko BIZJAK: Prva slovenska opera Belin. milko-bizjak. 2010. Na spletu.
- Sergio BONAZZA, 1997: O Zoisovi literarni zapuščini. *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave: Zbornik referatov 6. srečanja slavistov*. Ur. Breda Pogorelec s sodelavci. Ljubljana: FF. 263–267.
- Blanka BOŠNJAK, 2010: Vodnikovo prozno delo. *Jezik in slovstvo* 55/1–2. 61–75.

- Dragan BOŽIČ, 2010: Cesarska zbirka hrani neznani Linhartov portret: Naključno odkritje. *Delo, Književni listi* 3. 3. 2010. 17.
- Silvano CAVAZZA, 2007: Bonomo, Vergerij, Trubar. *Stati inu obstatu* 5–6. 62–81.
- Silvano CAVAZZA, Sebastiano BLANCATO, 2010: Primož Trubar in Gorizia and Friuli. *Reformacija na Slovenskem: Ob 500 letnici Trubarjevega rojstva*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: ZIFF (Obdobja, 27). 547–56.
- Monika DEŽELAK TROJAR, 2010: Adam Skalar in njegov rokopisni kodeks – Skalarjevo prevajalsko delo. *Reformacija na Slovenskem: Ob 500 letnici Trubarjevega rojstva*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: ZIFF (Obdobja, 27). 19–40.
- Marijan DOVIČ, 2007: *Slovenski pisatelj: Razvoj vloge literarnega proizvajalca v slovenskem literarnem sistemu*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Andrej ŠUSTER DRABOSNJAK, 1992: *Zbrana bukovniška besedila 2: Pastirska igra in Izgubljeni sin*. Ur. Herta M. Laussegger. Celovec: Mohorjeva družba.
- eZISS. *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva*. Na spletu.
- Jože FAGANEL, 1999: Zoisovi rokopisi: Popis, I. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Ivan FLORJANC, Edo ŠKULJ, 2008: *Slovenski protestantski napevi: Harmonizacija za zboro*. Ljubljana: Družina.
- Mihael GLAVAN, 2005: Slovenska Biblija v Schulpforti. *Stati inu obstatu* 1–2. 63–71.
- Boris GOLEC, 2009: Kdo in od kod je bil pravzaprav Primož Trubar? *Vera in hotenja*. Ur. Sašo Jerše. Ljubljana: SM. 45–64.
- Igor GRDINA, 1997: *Starejša slovenska nabožna književnost*. Ljubljana: DZS.
- , 1999: *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja.
- , 1999b: Prešeren pred Prešernom. *Zgodovina za vse* 6/2. 5–13.
- , 2006: Do 'fine moke 00' mleto Trubarjevo vprašanje. *Stati inu obstatu* 3–4. 202–35.
- Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji: V počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja*, 2011. Ur. Kozma Ahačič in Petra Testen. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Japljev zbornik*, 2011. Ur. Marjeta Humar. Ljubljana, Kamnik: ZRC SAZU, Občina.
- Božidar JEZERNIK, 2007: Podoba Valentina Vodnika in razumevanje njegove ode Ili-rija oživiljena. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 78/4. 143–72.
- Marko JUVAN, 2000: Baročne pridige in citatno povzemanje izročila. *Vezi besedila*. Ljubljana: LUD Literatura. 113–32.
- Mirko JURAK, 2009: William Shakespeare and Slovene dramatists, I: A. T. Linhart's Miss Jenny Love. *Acta neophilologica* 42/1–2. 3–34.
- Marko KERŠEVAN, 2006: Slovenci in protestantizem danes. *Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa*. Ur. Marko Kerševan. Ljubljana: ZIFF. 13–57.

- , 2008: Trubarjeva »cerkev božja slovenskega jezika« in »narod slovenskega jezika«. *Stati inu obstatu* 7–8. 188–202.
- Jože KORUZA, 1993 [1978]: *Značaj pesniškega zbornika Pisanice od lepeh umetnost*. Maribor: Obzorja.
- Janko KOS, 1990: *Valentin Vodnik*. Ljubljana: Partizanska knjiga (Znameniti Slovenci).
- Boža KRAKAR VOGEL, 2008: Nekateri posebnosti poučevanja starejše književnosti. *Slovenščina med kulturami*. Ur. Miran Košuta. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 79–91.
- Mihael KUZMIČ, 2001: Med Catechismusom 1550 in Protestantskim katekizmom 1995. *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*. Ur. Marko Kerševan. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, ZIFF. 20–39.
- Loška cerkvena pesmarica iz leta 1825: Komentirana izdaja*, 2012. Ur. Simon Triessnig, Peter Svetina. Celovec: Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Mohorjeva družba.
- Katja MIHURKO PONIŽ, 2012: Nekaj ugotovitev o Linhartovi Miss Jenny Love. *Slavistična revija* 60/1. 1–13.
- Neznani rokopisi slovenskega slovstva (NRSS). Na spletu*.
- Matija OGRIN, 2008: Vprašanja tradicije Škofjeloškega pasijona, ekdotična perspektiva. *Slavistična revija* 56/3. 289–304.
- , 2009: Baročni frančiškanski pisatelj Anton Brešan (1638–1708) in njegov slovstveni opus. *Slavistična revija* 57/4. 555–62.
- , 2010: Skalarjev rokopis 1643, meditativna proza v kontekstu katoliške obnove. *Reformacija na Slovenskem: Ob 500 letnici Trubarjevega rojstva*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: ZIFF (Obdobja, 27). 129–46.
- Matija OGRIN, 2011b: Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja. *Slavistična revija* 59/4. 385–99.
- , 2011c: Slovenska frančiškanska pridiga baročne dobe: Pisatelji Brešan, Lauer in Nikel ter njihove rokopisne pridige. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*. Ur. Mitja Preinfalk. Ljubljana: ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja. Na spletu.
- , 2011č: 'Dober legent teh svetnikov': Koroški rokopis iz 18. stoletja. *Primerjalna književnost* 34/3. 65–79.
- Matija OGRIN, Jan Jona JAVORŠEK, Tomaž ERJAVEC, 2011: Rokopisi slovenskega slovstva baročne in razsvetljenske dobe. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ur. Simona Kranjc. Ljubljana: FF (Obdobja, 30). 385–99.
- Loška cerkvena pesmarica: Komentirana izdaja rokopisne pesmarice iz Loč ob Baškem jezeru/Latschauer Kirchenliedbuch ...*, 2012. Ur. Simon Triessnig in Peter Svetina. Celovec: Mohorjeva družba, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik.

- Reformacija na Slovenskem: Ob 500 letnici Trubarjevega rojstva*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: ZIFF (Obdobja, 27).
- Denis PONIŽ, 2007: A. T. Linhart in problem meščanske žaloigre. *Jezik in slovstvo* 52/2 . 3–15.
- Matej PODSTENŠEK, 2012: Loška cerkvena pesmarica v luči katoliške liturgije in koroškega cerkvenopesemskega repertoarja v prvi polovici 19. stoletja. *Loška cerkvena pesmarica iz leta 1825*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Majda POTRATA, 1994: *Pesništvo Leopolda Volkmerja*. Maribor: Kulturni forum.
- Francka PREMK, 1999: Medsebojni ustvarjalni vplivi Primoža Trubarja in Petra Pavla Vergerija ml. *Acta Histriae* 8/1999. 61–90.
- Primož Trubar: Trubarjev simpozij ... v Rimu*, 2009. Ur. Edo Škulj. Celje: Mohorjeva družba.
- Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa*, 2006. Ur. Marko Kerševan. Ljubljana: ZIFF, 2006.
- Erich PRUNČ, 1988: *Urban Jarnik: Textologische Grundlagen und lexikologische Untersuchung seiner Sprache. ZV. I: Kritische Edition der Gedichte. Bd. II: Wortschatzanalyse. Zv. III: Konkordanz zu der Gedichten*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Reformacija na Slovenskem: Ob 500 letnici Trubarjevega rojstva*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: ZIFF (Obdobja, 27).
- Simpozij o Urbanu Jarniku*, 2003. Ur. Martina Piko Rustia. Celovec, Ljubljana: Slovenski narodopisni inštitut in društvo Urban Jarnik, FF (Koroški etnološki zapisi, 2).
- Skalarjev rokopis 1643: Editio princeps: Znanstvenokritična izdaja*, 2011. Ur. Monika Deželak Trojar. Celje, Ljubljana: Mohorjeva družba, ZRC SAZU.
- Slavia centralis* 1/1 in 1/2, 2008. [Prispevki s konference Prodorne in preroške misli 16. stoletja: Konferenca ob petstoletnici rojstva Primoža Trubarja.]
- Tone SMOLEJ, 1999: Slovenska recepcija Jeana Racina. *Slavistična revija* 47/3. 297–313.
- Marijan SMOLIK, 1963: *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja*. Na splet 2010 postavil M. Ogrin.
- Jurij SNOJ, 2010: Dalmatinova pesmarica in slovensko reformirano bogoslužje. *Reformacija na Slovenskem: Ob 500 letnici Trubarjevega rojstva*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: ZIFF (Obdobja, 27). 483–504.
- Peter SVETINA, 1997: Ujemanje besednega naglasa in melodičnega poudarka v slovenski ljudski pesmi in pesmi slovenskih protestantov. *Slavistična revija* 45/1–2. 203–06.
- , 2000: Kitice v odstavkih: Nekatere kitične oblike v slovenskih protestantskih pesmih 16. stoletja. *Slavistična revija* 48/2. 189–93.

- , 2002: Japljevi prevodi Hagedorna in Popa. *Slavistična revija* 50/1. 123–29.
- , 2007: *Kitične oblike v starejši slovenski poeziji*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- 450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem, 2011. Ur. Marko Kerševan. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, ZIFF.
- Škofjeloški pasijon. Elektronske in znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva*. Na spletu.
- Edo ŠKULJ, 2001: *Cerkveni ljudski napevi. 2, Starejši katoliški napevi*. Ljubljana: Družina.
- Tinjska rokopisna pesmarica*, 2005. Ur. Martina Orožen. Maribor: Slavistično društvo (Zora, 40).
- Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar: *O slovstvu na Kranjskem: Znanstvenokritična izdaja*, 2009. Ur. Luka Vidmar. Ljubljana: Fundacija dr. Bruno Breschi, ZRC SAZU.
- Trubarjeva številka. *Slavistična revija* 56/posebna št., 2008/09. Ur. Majda Merše idr.
- Vera in hotenja: Študije o Primožu Trubarju in njegovem času*, 2009. Ur. Sašo Jerše. Ljubljana: SM.
- Luka VIDMAR, 2010: *Zoisova literarna republika: Vloga pisma v narodnih prerodih Slovencev in Slovanov*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Jonatan VINKLER, 2011: *Uporniki, »hudi farji« in hudičevi soldatje*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. NA spletu.
- Nenad Hardi VITOROVIČ: Protestantizem v polemikah ob 400 letnici Trubarjevega rojstva. *Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa*. Ur. Marko Kerševan. Ljubljana: ZIFF: 217–63.
- Neža ZAJC, 2011: *Krogozor slovanske besede: Preizkušnja renesančnega humanizma skozi prerez opusov besedil Primoža Trubarja in Maksima Greka*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Matjaž ZAPLOTNIK, 2005: Kulturna širina v treh slovenskih verznihih pripovedih iz prve polovice 19. stoletja. *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 41. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. Marko Stabej. Ljubljana: FF. 170–75.
- Zbornik o Janezu Svetokriškem*, 2000. Ur. Jože Pogačnik in Jože Faganel. Ljubljana: ZRC SAZU.